

Наталя Коляда

ПЕДАГОГІКА ДИТЯЧОГО РУХУ: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Однією з умов модернізації вітчизняної освіти є підвищення ролі в системі виховання підростаючого покоління дитячих громадських організацій і об'єднань – дитячого руху як природнього, відносно самостійного процесу входження дитини у світ дорослих з метою реалізації потреби у так званому «дорослішанні» через різноманітну соціально значиму, доступну, діяльність (самодіяльність, самоорганізацію), яка приваблює новизною ідей, особистістю дорослого, конкретністю результатів.

Дитячий рух – соціально-педагогічний феномен. У цьому контексті набуває актуальності з'ясування його педагогічної складової, що становить предмет дослідження педагогіки дитячого руху – самостійної галузі знання, що вивчає сутність, закономірності, специфічні риси процесу виховання та розвитку особистості в дитячих організаціях, об'єднаннях.

Педагогіка дитячого руху не є абсолютно новим явищем у вітчизняній та зарубіжній педагогіці. На різних історичних етапах розвитку суспільства дитячий рух як специфічний соціокультурний феномен накопичив унікальний досвід виховної діяльності дитячих громадських структур, який представлений у документах, програмах, історико-педагогічних дослідженнях, навчальних посібниках, методичній літературі і т.п. Основне завдання історико-педагогічного дослідження полягає в переосмисленні історичного виховного досвіду дитячого руху з позицій сучасної теорії виховання та обґрунтуванні педагогічної концепції діяльності сучасних дитячих громадських структур у системі соціального виховання підростаючого покоління в нових соціокультурних умовах.

Історіографічний аналіз джерел з даної проблеми дав змогу виділити пріоритетні напрями досліджень окремих аспектів дитячого руху в різних наукових галузях: історичні науки – дитячі і підліткові самодіяльні рухи як ланка суспільного розвитку; соціологія – дитячі і підліткові суспільні рухи як спосіб життєдіяльності дитини; психологія – розвиток особистості дитини в дитячих громадських об'єднаннях; педагогіка – взаємодія соціальних інститутів виховання дитячих і підліткових самодіяльних організацій; взаємодія дорослого і дитини в умовах дитячих і підліткових самодіяльних рухів [11, с. 7–8].

Основні дослідження з даної тематики проводилися в межах педагогічної науки. Дитячий рух як нова соціальна реальність суспільства став об'єктом уваги передової наукової педагогічної громадськості з початку ХХ ст. Історія розвитку науки про дитячий рух, що тісно пов'язана з

розвитком самого дитячого руху, висвітлена у працях Л.В. Алієвої, М.Ф. Басова, М.В. Богуславського, А.В. Волохова, А.Г. Кирпичника, Е.А. Мальцевої, І.В. Руденко, О.В. Титової, Т.В. Трухачової та ін. Різним аспектам діяльності сучасних дитячих та молодіжних організацій в Україні присвячені дослідження О. Бондар, С. Дибби, Ю. Жданович, Я. Луцького, П. Мартин, В. Окаринського, Н. Онищенко, Р. Охрімчук, Ю. Поліщук, Б. Савчук, М. Сидоренко, О. Сич, С. Харченка, М. Чепіль, Л. Ярової та ін.

Проте на сьогодні у вітчизняному науковому доробку практично відсутні дослідження, що стосуються педагогіки дитячого руху.

Мета статті – визначити сутність, об'єкт, предмет та завдання педагогіки дитячого руху; здійснити аналіз процесу зародження, становлення та розвитку науки про дитячий рух.

Педагогіка дитячого руху – самостійна галузь педагогіки, наукового знання, об'єктом пізнання якого виступає рух як форма прояву соціальної активності Дитинства, специфічний суб'єкт виховання підростаючого покоління [6, с. 203].

Об'єктом педагогіки дитячого руху виступає дитячий рух як специфічна форма виховання, предметом – процес виховання та розвитку особистості в дитячій організації [13].

Завдання педагогіки дитячого руху: встановлення типових рис дитячого руху як виховної форми; визначення місця дитячого руху в системі соціального виховання; встановлення виховних принципів побудови системи роботи дитячої організації; встановлення та аналіз закономірностей виховного процесу в умовах дитячої організації, принципів побудови в первинному структурному колективі, його впливу на особистість дитини; дослідження процесу розвитку особистості в умовах дитячого об'єднання різної спрямованості [13].

Одним із завдань нашого дослідження є аналіз становлення та розвитку педагогіки дитячого руху відповідно до періодизації самого дитячого руху.

Враховуючи результати історико-педагогічних досліджень та різні підходи до періодизації дитячого руху, ми виділили такі етапи становлення та розвитку педагогіки дитячого руху:

1-й етап (10-ті – 20-ті роки ХХ ст.) – зародження та становлення педагогіки дитячого руху (початковий етап). Перші роботи, що відносяться до науки про дитячий рух, були пов'язані з розповсюдженням у країні скаутизму. Серед перших дослідників – Р. Баден Пауелл, Е. Гернле, І.Н. Жуков, О.І. Пантюхов, Е. Сетон-Томпсон, А. Сміт, С.Т. Шацький та ін. Педагогічне осмислення першого практичного досвіду цільової організації дитячого руху стало основою вироблення підходів до методології пізнання даного унікального феномену та нового наукового знання – педагогіки дитячого руху [6, с. 203].

В межах даного етапу російська дослідниця І.В. Руденко виділяє

З взаємопов'язаних та взаємозумовлених підетапи, які допомагають розкрити внутрішню логіку процесу зародження знань про дитячий рух та обґрунтувати його спрямованість і цілісність:

1) перше знайомство громадськості, педагогів з практикою роботи окремих дитячих організацій; вивчення першого досвіду дитячого руху;

2) узагальнення, систематизація педагогічних знань про дитячий рух як масове явище; виявлення найважливіших педагогічних проблем, підходів до їх вирішення;

3) оформлення концептуальних підходів, теорій про сутність, виховний потенціал дитячого руху, його місце в системі соціального виховання; прогнозування перспектив розвитку, зародження нових форм дитячого руху, що відповідають конкретній історичній ситуації [13].

2-й етап (20-ті – середина 30-тих років ХХ ст.) – новий етап наукового педагогічного осмислення дитячого руху, пов'язаний з виявленням специфічних можливостей особливої галузі дитячого руху, що історично отримала назву «піонерський рух». Основні характеристики даного етапу: подальше вивчення феномену «дитячий рух» (вперше вводиться саме поняття «дитячий рух» як родово), обґрунтування його ролі і місця у створенні нового соціалістичного суспільства, нової системи соціального виховання дітей та молоді.

Істотною особливістю даного етапу дослідники називають переважно гуманістичні, демократичні позиції співтовариства учених та практиків, які здійснювали пізнання та цільове конструювання дитячого руху як соціально-педагогічного явища (П.П. Блонський, Е. Гернле, І.Н. Жуков, А.Б. Залкінд, В.А. Зорін, Н.Н. Іорданський, М.В. Крупеніна, Н.К. Крупська, В.Н. Шульгін, В.Г. Яковлев, А.Г. Калашников, Н.А. Конопльов, Л.Р. Менжинська, М.І. Миронов, А.П. Пінкевич, С.С. Пистрак, Д.Г. Попов, О.С. Тарханов, С.Т. Шацький та ін.) [6, с. 203].

Здійснивши аналіз виховної діяльності піонерської організації як історично зумовленої форми дитячого руху, в 30-ті роки ХХ ст. педагоги Н.А. Конопльов, Д.Г. Попов, Ф.Ф. Корольов, А.Г. Калашников довели необхідність систематизації та узагальнення широкого кола питань і проблем у сфері дитячого руху. Вони підтвердили факт наявності в педагогічній теорії специфічних знань про дитячу організацію та вперше запропонували виділити ці знання в самостійну галузь, назвавши її педагогікою дитячого комуністичного руху (диткомруху), яка, на їхню думку, виникла ще на початку зародження дитячих організацій, діяльність яких «... приймала педагогічно організований характер» [10, с. 83].

Теоретичні знання про форми, методи, зміст діяльності піонерської організації узагальнено в підручниках Н.А. Конопльова «Очерки педагогики деткомдвижения» (1930), та Д.Г. Попова «Введение в педагогику деткомдвижения» (1930). Проте вплив конкретно історичних умов звужував підходи до даної проблеми, обмежуючи тим самим нову галузь знань лише

дитячим комуністичним рухом [13].

Саме на цьому етапі складаються основні підходи до науки про дитячий рух, пов'язані з періодом становлення піонерської організації. Об'єктом науки виступила організація пролетарських дітей, «просочена» комуністичною ідеологією, що визначило підходи до її дослідження, тим самим звужуючи можливості наукової творчості. Відомий спеціаліст в галузі теорії та історії дитячого руху, член Асоціації дослідників дитячого руху, професор М.В. Богуславський характеризує цей період як «ортодоксально-комуністичний», «демократично-гуманістичний» [2].

В цей час велика увага приділялася організації та роботі своєрідних дослідницьких центрів з розробки теоретичних основ дитячого руху (постійна комісія з питань піонерського руху, піонеркабінет в Інституті методів шкільної роботи, Центральний НДІ диткомруху, НДІ позакласної і позашкільної роботи та ін.).

М.В. Богуславський називає дві взаємозв'язані проблеми наукового пошуку тих років: по-перше, обґрунтування найбільш прийнятних і педагогічно інструментованих шляхів участі піонерів і школярів у соціалістичному будівництві; по-друге – пошук способів і форм дієвого впливу піонерської організації на революціонізацію і демократизацію шкільного життя [2].

Серед досягнень в області теорії піонерської організації в 20-ті роки ХХ ст. М.В. Богуславський виділяє: створення і обґрунтування спеціальної програми розвитку умінь і навичок піонерів шляхом стимулювання їхнього ідейного зростання, прагнення до самовиховання і самовдосконалення; розробка методу завдань як ефективного способу формування соціальної активності школярів; обґрунтування ученими-педагогами ролі піонерської організації як основного каналу зв'язку школи з життям, з практикою соціалістичного будівництва, найважливішого чинника демократизації школи [2].

Проте разом з досягненнями в розвитку педагогіки дитячого руху даного етапу дослідники виділяють його істотні недоліки, серед яких: штучна абсолютизація одного, хоча і дуже важливого напрямку (суспільно-корисна і трудова діяльність) у формуванні соціальної активності учнів; недостатня розробка проблем, пов'язаних з вихованням пізнавальної активності піонерів; визнання піонерської організації як провідної (по відношенню до школи) форми виховання дітей; перебільшення соціального досвіду дітей як основного чинника формування їхньої суспільної активності.

3-й етап (30-ті – середина 50-тих років ХХ ст.) – час «відступу» від багатопланового вивчення педагогічною наукою піонерського руху [6, с. 203]. Особливо критичними для розвитку педагогіки дитячого руху стали 40-ві роки ХХ ст. – час істотного регресу в дослідженні теоретичних основ діяльності піонерської організації.

4-й етап (середина 50-тих – 80-ті роки ХХ ст.) – активізація педагогічних досліджень, «відродження» процесу систематичного, поглибленого пізнання феномену дитячого руху, спричинені, насамперед, соціальним (суспільно-державним) замовленням педагогічній науці на осмислення та обґрунтування ролі і місця Всесоюзної піонерської організації в ідейно-моральному, всебічному вихованні та розвитку радянських дітей [6, с. 203].

В цей час центром реалізації такого соціального замовлення стала Академія педагогічних наук, практичні дії якої свідчили про визнання особливої ролі педагогічної науки у пізнанні специфічного потенціалу піонерського руху та визначенні шляхів і засобів його реалізації. На цей період припадає створення спеціальних науково-дослідних структур в системі інститутів АПН СРСР, які очолюють перші дослідники вітчизняного дитячого руху – Б.З. Вульфів, І.Г. Гордін, Г.М. Іващенко, Ф.Ф. Корольов, В.С. Ханчин, З.А. Ходоровська, Б.Є. Ширвіндт, В.Г. Яковлев та ін. [6, с. 203–204].

Характерними проявами розвитку науки про дитячий рух на даному етапі є діяльність науково-дослідних центрів, лабораторій, відділів (секторів) піонерської та комсомольської роботи НДІ теорії і історії педагогіки, відкриття цільової аспірантури з даної спеціальності, функціонування дослідно-експериментальних шкіл АПН, впровадження новаторського піонерського досвіду, проведення науково-практичних конференцій, педагогічних читань, дискусій з питань піонерської роботи, поява монографічних праць істориків педагогіки з даної проблематики (М.Ф. Басов, І.Г. Гордін,), методичних посібників, підручників, перших докторських досліджень з педагогічних проблем дитячого руху (І.П. Іванов, М.Б. Коваль, Т.Є. Коннікова, В.В. Лебединський, К.Д. Радіна, Б.Є. Ширвіндт, А.П. Шпона та ін.) та більше 100 кандидатських дисертацій [6, с. 205–206].

Саме в цей період педагогіка дитячого руху стає навчальним предметом в системі професійної педагогічної освіти, що отримує назву «Теорія та методика піонерської і комсомольської роботи в школі» (перший навчальний посібник вийшов у 1976 р.). [6, с. 207]

5-й етап (кінець 80-х років ХХ ст. – початок ХХІ ст.) – сучасний етап розвитку науки про дитячий рух, представлений працями Л.В. Алієвої, М.Ф. Басова, М.В. Богуславського, А.В. Волохова, А.Г. Кирпичника, Р.О. Литвак, Е.А. Мальцевої, В. Окаринського, Р. Охрімчук, Ю. Поліщука, І.В. Руденко, О.М. Сорочинської, О.В. Титової, Т.В. Трухачової та ін.

Соціальні зміни кінця 80-х – початку 90-х років ХХ ст. спричинили зміни в науковій сфері. Зокрема, втраченими виявилися можливості розвитку науки про дитячий рух: розпалися наукові школи, науково-дослідні установи, відбулася переорієнтація кафедр ряду педагогічних університетів, що займалися проблемами дитячого руху і т.д.

У 1989–1990 роки відбулася перша наукова дискусія про те, якою повинна бути наука про дитячу організацію, дитячий рух. В центрі уваги учасників дискусії (педагогів, психологів, філософів) були: аналіз стану наукового знання про дитячу організацію; обґрунтування і конструювання нового образу науки; формування уявлень про неї. На основі аналізу наукової дійсності були висловлені критичні думки з приводу існуючої науки, теоретичної концепції – теорії і методики піонерської роботи як галузі педагогічних знань. Учасниками дискусії були обґрунтовані пропозиції про необхідність виходу наукового знання про дитячий рух за рамки педагогіки, в самостійну науку. На порядку денному – створення нової галузі наукових знань, предметом вивчення якої є феномен дитячого руху, дотичний до різних наук: соціології, соціальної педагогіки, соціальної, загальної і вікової психології, економіки, правознавства та ін. [19, с. 124].

М.В. Богуславський виділяє деякі аспекти дитячого руху, що отримали наукове осмислення в 90-ті роки ХХ ст.: 1) процеси розвитку особистості у дитячих громадських об'єднаннях (предметом вивчення виступає сам процес особистісного розвитку членів об'єднання, а об'єднання розглядається як об'єкт дослідження); 2) соціалізація підлітка, його самореалізація; 3) сутність і особливості процесів формування соціальної відповідальності і соціальної творчості; 4) гуманізація, що забезпечує особистісну орієнтацію діяльності дитячих суспільних об'єднань, використання особистісно-діяльнісного підходу до організації об'єднань та формування у дітей досвіду соціальної взаємодії [2].

На сучасному етапі розвитку педагогіки дитячого руху заслуговують на увагу розробки лабораторії дитячих об'єднань Інституту проблем виховання Академії педагогічних наук України, до основних завдань діяльності якої входить дослідження цілого спектру проблем: соціально-педагогічні засади діяльності дитячих і молодіжних груп та об'єднань у контексті створення сучасної молодіжної субкультури, формування колективістської спрямованості підлітків у дитячому об'єднанні, соціально-педагогічні фактори розвитку дитячо-підліткових та молодіжних ініціатив, дитячих і молодіжних об'єднань, організацій і т.п.

Про розвиток педагогіки дитячого руху свідчить цілий ряд вітчизняних та зарубіжних наукових, навчальних і навчально-методичних видань, які повністю або частково присвячені дослідженню даного соціально-педагогічного феномену: довідник-посібник лабораторії дитячих об'єднань Інституту проблем виховання АПН України «Дитячі об'єднання України у вимірах минулого та сучасного» (2006) [9]; навчально-методичний посібник «Дитячі громадські організації» (2004) [8], збірка матеріалів довідкового характеру «Детское движение: вопросы и ответы» (2000) [7], монографія М.В. Богуславського «Детское движение в России: между прошлым и будущим» (2007) [1], Детское движение. Сборник ин-

формационно-методических материалов» (2002) [4], «Визитная карточка» (1995) [20], інформаційний бюлетень «ТИМ: теория-история-методика детского движения» [18], словник-довідник «Детское движение» (1998, 2005) [5; 6], навчальний посібник «Введение в педагогику детского движения» (2004) [13], видання «Социокинетика. Лидерство в детском движении: время и ценности» (Москва, 2004) [14], «Социокинетика. Стратегия и тактика детского движения нового века» (Москва, 2002) [15], «Социокинетика: книга о социальном движении в детской среде» (в 2-х частинях, Москва, 2002) [16; 17], навчально-методичний посібник «Педагогика детского движения» (Іжевськ, 2000) [11]; методичний посібник для організаторів дитячого руху «Время созидать» (Москва, 2007) [3], міжвузівський збірник наукових праць «Очерки по педагогике детского движения» (Біробіджан, 2004) [12].

На сучасному етапі значний внесок у розвиток педагогіки дитячого руху зробили члени Асоціації дослідників дитячого руху (Росія), створеної в січні 1991 р. [21]. Саме завдяки зусиллям членів Асоціації на науковому «небосхилі» з'явилася нова галузь наукового знання – наука про дитячий рух, яку учасники дискусії запропонували назвати «соціокінетикою дитинства». Абрис нової наукової галузі був окреслений М.В. Богуславським, К.Д. Радіною, О.В. Титовою та іншими дослідниками дитячого руху [15, с. 330].

Соціокінетика – це, по-перше, достатньо ємке та багатогранне поняття; по-друге – нове знання про причини, характер, рушійні сили, алгоритм та моделі діяльності та взаємодії, а також результат (або результати) діяльності та взаємодії дитячих об'єднань, організацій, рухів у конкретний (визначений) час на певному (конкретному) просторі; по-третє – процес отримання (створення) знання про дитячі об'єднання, організації, рухи шляхом спеціально організованого спостереження, на основі емпіричного дослідження, аналізу та обробки отриманих даних, а також шляхом вивчення спеціальної психологічної, педагогічної, юридичної, соціологічної літератури [16, с. 3–4]. Об'єктом соціокінетики є дитячий рух як особливе соціальне явище, що реально пов'язує світ дитинства і світ дорослих; як специфічна форма участі дітей у суспільному житті, що об'єктивно містить у собі механізм реалізації громадянських прав і свобод дитини; як своєрідний соціально-виховний інститут, що спрямовує процеси соціалізації особистості. Предмет соціокінетики включає: стан і розвиток дитячого руху в державі і суспільстві (тенденції, фактори, умови, закономірності, загальне та особливе у зв'язках і відносинах з державними і суспільними структурами); сутність дитячих об'єднань, процеси їхнього створення і функціонування, особливості і основи діяльності їх різних типів і видів (правові, економічні, соціально-психологічні, педагогічні, організаційно-методичні та ін.), їхні соціальні зв'язки і відносини, взаємодію; процеси розвитку особистості в діяльності дитячих об'єднань

(фактори, умови, закономірності, характер міжособистісної взаємодії, соціальні ролі та позиції дітей і дорослих в дитячому русі). На сьогодні вченими-дослідниками дитячого руху визначені такі розділи соціокінетика дитинства: методологія науки про дитячий рух; теорія дитячого руху; методика діяльності дитячих об'єднань; історія та історіографія дитячого руху [15, с. 331; 19, с. 125–126].

Саме педагогіка дитячого руху стала основою оформлення соціокінетики – міждисциплінарного наукового знання про Дитинство як суб'єкт суспільного розвитку цілеспрямованих процесів соціалізації та виховання.

Таким чином, педагогіка дитячого руху протягом свого існування вирішувала найважливіші проблеми Дитинства, відстоюючи його право на саморозвиток. В її розвитку простежувалися як часи піднесення, плідної роботи (кінець 20-х – початок 30-х рр. і кінець 50-х – перша половина 60-х рр. ХХ ст.), так і регресу (кінець 30-х – початок 50-х рр. ХХ ст.), уповільнення темпів розвитку (перша половина 70-х рр. ХХ ст.), своєрідного «застою» (кінець 70-х – перша половина 80-х рр. ХХ ст.) [2, с. 40].

На сьогодні педагогіка дитячого руху в узагальненому вигляді, поперше, обґрунтувала виховний потенціал форм, напрямів, видів дитячого руху, які отримали широке розповсюдження та оволоділи істинно інноваційним характером для світової і вітчизняної суспільної історії (скаутський, піонерський, тимурівський, юннатський, екологічний, туристично-краєзнавчий, комунарівський рухи); по-друге – визначила роль і місце дитячого співтовариства (громадського об'єднання) у становленні та розвитку особистості підлітка; його суб'єктності в освоєнні нової соціальної позиції учасника (члена) об'єднання; по-третє – розробила основні принципи взаємодії дитячих громадських об'єднань з державними освітніми структурами; обґрунтувала методологію, теорію і практику формування педагога нового типу – керівника та організатора дитячого руху, педагога-вихователя-суспільника-громадянина; по-четверте – запропонувала програми професійної та громадської підготовки педагога нового типу в системі середньої спеціальної та вищої освіти, підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогічних кадрів [6, с. 207].

Проведене дослідження не висчерпує усіх аспектів даної проблеми, не висвітлює всієї сукупності наукових знань про педагогіку дитячого руху як самостійну галузь знання про виховання та розвиток особистості в дитячих організаціях і об'єднаннях. Подальшого вивчення потребують такі питання, як: визначення принципів підходів до визначення соціально-педагогічної реальності – дитячого руху; розкриття соціально-педагогічних засад розвитку дитячого руху в Україні; обґрунтування загальної теорії дитячого руху, методики діяльності дитячих громадських об'єднань і організацій; висвітлення історії та історіографії дитячого руху і т.д.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богуславский М.В. Детское движение в России: между прошлым и будущим: монография / М.В. Богуславский. – Тверь: Научная книга, 2007. – 112 с.
2. Богуславский М.В. История теории / М.В. Богуславский // Социокинетика: книга о социальном движении в детской среде. В 2-х частях / Сост. и ред.: Т.В. Трухачёва, А.Г. Кирпичник. – М.: Ассоциация исследователей детского движения, 2000. – Ч. I. – С. 12–40.
3. Время созидать. Методическое пособие для организаторов детского движения. – М.: Дом детских общественных организаций, Институт международных социально-гуманитарных связей, 2007. – 124 с.
4. Детское движение. Сборник информационно-методических материалов. – М., 2002.
5. Детское движение. Словарь справочник / Ред.-сост. Т.В. Трухачёва. – Москва-Минск: Ассоциация исследователей детского движения, 1998. – 183 с.
6. Детское движение. Словарь-справочник. Издание 2-е, переработанное и дополненное. – М.: Ассоциация исследователей детского движения, 2005. – 543 с.
7. Детское движение: вопросы и ответы. Методическое пособие для руководителей молодёжных структур, лидеров детских и молодёжных общественных объединений, педагогов-организаторов. Авт.-сост. Гуртовая О.В. – Тюмень, 2000.
8. Дитячі громадські організації. – Х.: Вид. гр. «Основа», 2004. – 192 с.
9. Дитячі об'єднання України у вимірах минулого та сучасного: Довідник-посібник / Р.М. Охрімчук, Л.В. Шелестова, О.В. Кравченко та ін. – Луганськ: Альма-матер, 2006. – 256 с.
10. Коноплёв Н.А. Очерки Педагогике деткомдвижения. – М., 1930. – 328 с.
11. Мальцева Э.А., Костина Н.М. Педагогика детского движения. – Ижевск: Издательский дом «Удмуртский университет», 2000. – 516 с.
12. Очерки по педагогике детского движения: Межвузовский сборник научных трудов / Под общ. ред. В.К. Григоровой. – Биробиджан: Изд-во ГОУ ВПО БГПИ, 2004). – 295 с.
13. Руденко И.В. Введение в педагогику детского движения: учебное пособие / И.В. Руденко. – М.: Педобщество России, 2004. – 128 с.
14. Социокинетика. Лидерство в детском движении: время и ценности / Сост. и ред.: Т.В. Трухачёва, А.Г. Кирпичник. – М.: Ассоциация исследователей детского движения, 2004. – 464 с.
15. Социокинетика. Стратегия и тактика детского движения нового века. – М.: Ассоциация исследователей детского движения, 2002. – 512 с.
16. Социокинетика: книга о социальном движении в детской среде. В 2-х

- частях / Сост. и ред.: Т.В. Трухачёва, А.Г. Кирпичник. – М.: Ассоциация исследователей детского движения, 2000. – Ч. I. – 512 с.
17. Социокинетика: книга о социальном движении в детской среде. В 2-х частях / Сост. и ред.: Т.В. Трухачёва, А.Г. Кирпичник. – М.: Ассоциация исследователей детского движения, 2000. – Ч. II. – 240 с.
 18. ТИМ. Теория. История. Методика детского движения. Информационный бюллетень / Отв. ред. Т. Трухачёва. – М.: АИДД. – 2005, 124 с.
 19. Титова Е.В. Наука о детском движении (Социокинетика): концептуальный образ // Ассоциация исследователей детского движения: Визитная карточка. – М.: Пресс-Соло, 1995. – С. 119–135
 20. Титова Е.В. Наука о детском движении (Социокинетика): концептуальный образ // Ассоциация исследователей детского движения: Визитная карточка. – М.: Пресс-Соло, 1995. – С. 119–135
 21. Устав Ассоциации исследователей детского движения. – Кострома, 1993. – 12 с.